

GAJ SVETONIJE TRANKVIL

Životi i naravi
dvanaest rimskih
careva

Prevod s latinskog, predgovor i napomene

Dejan Acović

Beograd

2019.

DERETA

Biblioteka
POSEBNA IZDANJA

Urednik izdanja
Aleksandar Šurbatović

Naslov originala
De vita et moribus XII caesarum
Korišćeno izdanje izvornika:
Suetonius
In two volumes,
London, New York, MCMXIV

Drevni Rim – topografija moći i vlasti

I

Rim je arhetipsko carstvo, predmet divljenja, i povremeno ozbiljnog kritičkog pristupa. Kako je malo naselje postalo imperija koja je vladala većim delom tada poznatog sveta, ostaje jedan od velikih istorijskih narativa. Ostaci rimske materijalne kulture, akvadukti, mostovi, javne građevine, terme i hramovi – mnogi su i danas u upotrebi – skoro da su očaravali potonje generacije. Rimsko carstvo ne samo da je bilo veliko nego je i veoma dugo trajalo. Pola milenijuma Rim je bio gospodar Mediterana i zapadne Evrope, a njegova sfera uticaja dosegala je i mnogo dalje. Pored ogromnog materijalnog zaveštanja, još je veći uticaj Rima na kulturu i institucije.

Ono što se smatra Rimskim carstvom, *Imperium Romanum*, zapravo obuhvata sva antička područja i narode koji su priznavali vlast Rima. Počevši od malog seoskog naselja, Rim se razvija u grad-državu koja će uspeti da pokori celo Apeninsko poluostrvo, te će u II veku, kada dosegne najveći stepen teritorijalnog širenja, vladati ogromnim područjem od Hispanije do Armenije i od Britanije do Egipta. Etnički i politički šaroliko, obuhvatalo je i pokorena i tributarna područja, kao i države koje su sa Rimom sklopile savez.

Tradicionalno osnivanje Rima datira od 753. godine pre nove ere. U legendarnom razdoblju kraljevstva (753–510. pre n. e.), Rim svoju vlast učvršćuje u Laciju. Nakon što je proteran poslednji

kralj etrurske dinastije Tarkvinije Oholi, u rimskoj republici, kojoj su na čelu dva konzula¹, političko vođstvo preuzimaju patriciji, a suprotnosti između njih i slobodnih, ali bespravnih plebejaca uskoro dovode do žestokih unutrašnjih sukoba. Spoljašnja pretnja od strane okolnih italskih plemena naterala je patricije da postepeno prihvate zahteve plebejaca, jer bila im je neophodna vojska; po zahtevima plebejaca, izbor magistrata prelazi na komisije, skupštine, dok plebs takođe može birati svoje magistrature; izvršena je i prva kodifikacija zakona – *Lex duodecim tabularum*; takođe, jedan od dvojice konzula mogao je biti plebejac, a bile su im dostupne i ostale magistrature². Time što su pored patricija i bogati plebejci mogli obavljati najviše funkcije u državi, nastaje činovnička aristokratija – nobilitet.

¹ *Consules* – naviša magistratura koju su u isto vreme obavljale dve osobe. Vlast konzula mogao je da ograniči samo drugi kolega, dok će kasnije to u izvesnoj meri sprovesti tribuni. Za vreme republike birale su ih centurijatske komisije i stupali su na dužnost 1. januara. Konzuli sazivaju i vode senatske sednice, a po isteku godine povlače se i prelaze u red konzulara; u vreme carstva magistratura po prirodi stvari gubi na svom značaju, međutim, izbori za konzule se i dalje sprovode ili ih, od cara Tiberija, bira senat. Veliki broj ljudi konzularnog ranga obavljao je upravljačke dužnosti u provincijama.

² Složeni upravljački sistem, pored konzula, uključivao je dužnost pretora, u starije vreme ovo je bio naziv za konzule, koji su imali sudsku vlast i vodili su krivične sudove; za vreme carstva njih polako zamenjuju prefekti pretorija, koji će u neku ruku biti carevi prvi ministri. U nadležnost kvestora spadala su izvesna krivična dela, a redovna funkcija bila im je staranje o finansijama. Edili su bili zaduženi za policijsku i komunalnu upravu u gradu, kao i za javne predstave i građevine. Na sve magistrature dolazilo se u zakonom propisanom broju godina, mada će to kasnije često biti zaobilazeno. Izvršni organi magistrata bili su liktori, sa vidljivom oznakom moći – snopom pruća sa zadenutom sekirom. U veoma složenom rimskom poimanju vlasti, koje nije lako objasniti, noseći pojam je *imperium*, božansko i pravno objašnjenje položaja čoveka na vlasti. Volja naroda nije ishodište imperijuma, iako se jako insistiralo na održavanju skupština; u pravnom smislu njegovo je ishodište senat koji ga dodeljuje ili oduzima, i izvor je svake političke akcije.

Naporedo sa svim unutrašnjim previranjima, Rim se postepeno širi po Apeninskom poluostrvu, a potom dolazi u sukob sa drugim mediteranskim silama, najpre sa Kartaginom. Drugi rat sa njom već označava početak imperijalnog poduhvata. Svi spoljašnji uspesi dovode do geneze robovlasničke države čiji dalji razvoj uključuje jačanje senata, porast broja robova, ekonomsko iskorišćavanje provincija i koncentraciju ogromnog bogatstva u rukama pojedinaca. S druge strane, italsko seljaštvo naglo siromaši i propada, usled konkurencije u robovskoj radnoj snazi, ogromnog uvoza, i razvoja monetarnih odnosa; ono sad migrira ka gradovima i uvećava gradsku sirotinju – *proletarii*. Veoma težak položaj robova dovodi i do njihovih ustanaka, od kojih su neki dobili široke razmere, Spartakov, na primer. Pokušaji društvenih reformi – loš položaj italskih seljaka pokušali su da poboljšaju braća Grah agrarnom reformom i demokratizacijom državnog poretka – doživeli su neuspeh, zbog nepokolebljivog otpora senata.

Dalja polarizacija u društvu dovešće do sukoba pristalica senatorske aristokratije, *optimates*, koje je predvodio Lucije Kornelije Sula, i narodne stranke, *populares*, pod vođstvom Gaja Marija³. Ovi sukobi isprepletani su sa događajima na spoljnopolitičkom planu; narodna stranka biće jedno vreme u prednosti, zbog uspešnog ratovanja sa numidskim kraljem Jugurtom i odbrane zemlje od navale germanskih plemena Kimbra i Tevtona. Nakon Savezničkog rata (91–88. g. p. n. e.), nakon kojeg italski saveznici Rima dobijaju rimsko građansko pravo, suprotnosti između optimata i populara dovode do građanskog rata. Sulinim pobedama protiv pontskog kralja Mitridata VI optimati dolaze u mnogo bolji

³ Kada se govori o optimatima i popularima, treba imati na umu ideološke pravce, a ne organizovane političke stranke; popular je zapravo politički vođa određenog profila, koji je branio moć narodnih skupština i funkciju narodnih tribuna kao protivtežu vlasti senata.

položaj, naročito nakon smrti Gaja Marija. Senat ponovo odnosi pobeđu, a Sula kao diktator⁴ sprovodi surove odmazde nad Marijevim pristalicama, poznate pod nazivom proskripcije. Za vreme svojih konzulata Marije je sproveo značajne i dalekosežne reforme u vojsci – stvorio je plaćenu armiju koja je postala novo zanimanje rimskog proletarijata. Takva vojska, odana svojim vojskovođama, postepeno će umnogome ograničiti vlast i moć senata.

Nakon Suline smrti, senat se pokazao nesposobnim za rešavanje vitalnih pitanja; tako je punu vlast počeo da prepušta pojedinim vojskovođama i jakim ličnostima. Prva je bio Gnej Pompej koji je najpre u Hispaniji slomio otpor preostalih Marijevih pristalica, potom je uništio Spartakov ustanak i energičnim poduhvatom očistio Mediteran od pirata. Međutim, Pompej nije u potpunosti iskoristio moć koja se našla u njegovim rukama; iako je anarhija građanskog rata zahtevala nova rešenja, prilike još nisu bile sasvim sazrele za ukidanje rimskog republikanskog uređenja. U takvim okolnostima dolazi do prvog saveza trojice moćnih ljudi – Prvog tujumvirata (60. g. p. n. e, obnovljen 56), Cezara, Pompeja i Krasa. Osvajanjem Galije, koja postaje polazna tačka za prodor Rima u srednju Evropu, Cezar stvara vojnu osnovu svoje moći, i nakon Krasove pogibije na Istoku, ulazi u obračun sa Pompejem. U odlučnoj bitki kod Farsala (48. g. p. n. e.), glavnina Pompejevih snaga polaže oružje, a on beži u Egipat, gde će kasnije stradati. Likvidacijom ustanka Pompejevih sinova u Hispaniji, Cezar

⁴ *Dictator legibus scribundis et de rei publicae constituendae*. Diktatura je drevna funkcija kojoj se pribegavalo u posebno opasnim situacijama; predstavljala je neku vrstu monarhije, vremenski ograničene na pola godine. Poslednji diktator koji je izabran na zakoniti način bio je Kvint Fabije Maksim i njegov je zadatak bio da popravi situaciju nakon ozbiljnih poraza koje je Rimljanima naneo Hanibal. Sula to zvanje preuzima 120 godina kasnije, i ono jedva da prikrija stvarnu tiraniju nametnutu oružjem; isti je slučaj i sa kasnijom diktaturom Gaja Julija Cezara.

ostaje sam kao najmoćniji čovek u državi: on je diktator, imperator⁵, vrhovni sveštenik i nosilac tribunske vlasti⁶. Iako su zadržane stare republikanske ustanove, u Rimu je *de facto* zavedena monarhija. Međutim, Rimljanima neprihvatljivo stvaranje kulta Cezara, kao i pokušaj Marka Antonija da ga kruniše, dovode do poslednjeg pokušaja spasavanja republike u zaveri senatora; Cezar pada kao žrtva atentata 44. g. p. n. e. Marko Antonije postaje izvršilac njegovog testamenta, a Oktavijan politički naslednik. Stavivši se na raspolaganje senatu, Oktavijan sklapa savez sa Markom Antonijem i Markom Emilijem Lepidom, poznat kao Drugi trijumvirat (43. g. p. n. e.); u ratu protiv Cezarovih ubica – bitka kod Filipa, 42. g. p. n. e. – zadaje konačni udarac staroj rimskoj republici. Nakon povlačenja Lepidovog i pobeđe nad Markom Antonijem kod Akcija 31. g. p. n. e, Oktavijan postaje samodržac, *princeps*, koji doživotno obavlja najviše dužnosti u državi⁷.

⁵ *Imperator* – republikanska funkcija koja je označavala osobu koja zapoveda vojskom, kako u Rimu tako i u provincijama; u zakonitom izboru imperatora, učestvovali su narod i senat, koji dodeljuje *imperium*, a kasnije će to spontano činiti vojska u kriznim situacijama; nakon propasti republike biće sastavni deo titulature rimskih princepsa, ili kako ih uobičajeno nazivamo, careva, a potom će, počev od Karla Velikog, ući u evropsku političku titulaturu, označavajući cara.

⁶ Tribuni su u najstarije doba obavljali razne dužnosti, a reč potiče od *tribus*, deo društvene podele. *Tribuni plebis*, počev od 494. g. p. n. e, brane interese plebejaca; oni su *sacrosancti*, neprikosnoveni, imaju pravo intercesije i veta. Tribunska ovlašćenja značajan su deo potonje carske vlasti.

⁷ I danas se vode diskusije o pravoj prirodi Avgustove vlasti. On nije imao zakonom garantovanu autokratiju, niti je samoga sebe proglasio za doživotnog diktatora kao Cezar. Senat mu je dodelio na upravu bogate provincije, u kojima je bio baziran najveći deo vojske. Izvesno vreme svake godine biran je za jednog od konzula, a docnije je dobio doživotnu tribunsku vlast (*tribunicia potestas*) i zapovedništvo nad vojskom (*imperium*). Ono što je izvesno jeste to da je shvatao važnost očuvanja formi i pored novog sadržaja. Sistem nasleđivanja vlasti koji Avgust i jeste i nije uspostavio, kasnije će dovesti do velikih problema i krvoprolića, o čemu će dosta govoriti Svetonijev narativ.

Nastavljajući proces koji je prekinut Cezarovom smrću, i dovodeći ga do finalnih konsekvenci, Oktavijanov, sada Avgustov, principat označava novo razdoblje u istoriji Rima. Njegova vlast se izvan Italije zasniva na vojnoj sili i njemu direktno podređenim provincijama, kakva je bila Egipat, glavna žitnica Rima, a u samom Rimu u prvoj meri na njegovoj tribunskoj vlasti. Avgust je ustanovio imperijalni mehanizam koji će jedan vek nakon njega, u vreme smrti cara Trajana (98–117. g. n. e.), dosegnuti svoj puni obim.

II

Rimska civilizacija posedovala je duboku svest o sebi. Od najstarijih analista preko istorijskih monografija, memoara i biografija znamenitih ljudi, pokušala je da sebi i drugima objasni svoje poreklo i poreklo svoje moći. U delima Ciceronovim, Nepotovim, Sizeninim, potom memoarima Gaja Julija Cezara, delima Salustijevim, magistratnoj monografiji Tita Livija, te konačno dramatičnim kompozicijama jednog Tacita, razvija se narativ koji, razgranat u više pravaca, i sa različitim stilskim sredstvima i postupcima, čini osnovu za razumevanje ove grandiozne civilizacijske strukture. Takođe, veoma rano se u njoj razvija svest o pojedincu i njegovim kapacitetima za činjenje dobra ili zla u određenim i vrlo konkretnim istorijskim i društvenim prilikama. Zahvaljujući i velikom broju Ciceronovih pisama, naročito onima koja nisu bila predviđena za objavljivanje, pozna rimska republika predstavlja nama najpoznatiji period antičke istorije. Nova tranzicija – prelaz republike u carstvo – izazvala je čitav niz pokušaja da se dotični mehanizam objasni i rasvetli, te da se iznađe zadovoljavajući prikaz odnosa institucija i pojedinaca, moći i njene kontrole.

Jedan od tih prikaza, koji ovom prilikom u celini predstavljamo na našem jeziku⁸, jeste znamenita zbirka carskih biografija iz pera Gaja Svetonija Trankvila.

⁸ Svetonija su prevodili Veselin Čajkanović, *Vergilije i njegovi savremenici (Avgust)*, SKZ, Beograd, 1930, i Nikola Šop, *Dvanaest careva*, Beograd, 1936. (prvo izdanje).

Gaj Svetonije Trankvil

Gaj Svetonije Trankvil (*Gaius Svetonius Tranquillus*, 71–135. g. n. e.) rođen je u provinciji Africi, u Hiponu, *Hippo Regius*, blizu današnje Anabe u severoistočnom Alžiru. Njegov otac, Svetonije Letus, bio je imućan čovek iz viteškog staleža⁹. Tokom godine 69, godine četiri cara, služio je kao vojni tribun u XIII legiji, *Gemina*. Sam Svetonije navodi u biografiji Otona da je njegov otac bio prisutan kada je Oton doneo odluku da izvrši samoubistvo, nakon što je njegova vojska poražena kod Kremone, u boju sa snagama njegovog protivnika Vitelija.

Tokom vladavine Domicijana, Svetonije odlazi u Rim da stekne besedničko obrazovanje, što je bio redovan korak u započinjanju javne karijere. Upoznaje se sa Plinijem Mlađim, intelektualcem iz senatorskog staleža, koji je u Rimu obavljao značajne dužnosti. Svetonije postaje njegov *protégé*, i Plinije se brine o njegovoj karijeri i položaju u društvu. Tokom 109–111. g, Plinije upravlja

⁹ Tokom vladavine kraljeva i početkom republike, vitezovi (*equites*) jesu stalež koji je prema svome imovnom stanju, cenzusu, služio u konjici. Nakon reformi braće Grah viteški stalež, pored senatorskog, predstavlja „novčanu aristokratiju”. Od tada stiču političke privilegije, pa su, zbog ograničenja koja su nametnuta senatorima, stekli bitnu ulogu u razvoju tadašnjih ekonomskih prilika u društvu, bavili su se novčanim transakcijama, zakupljivali državne poreze i bili nosioci javnih radova. U vreme carstva velika većina visokih činovnika u državnoj upravi pripadala je staležu vitezova.

provincijama Bitinijom i Pontom, a Svetonije se nalazi u pratnji svog dobročinitelja. U jednom pismu Trajanu, Plinije mu pribavlja neke povlastice, opisujući ga caru kao valjanog učenjaka i nazivajući ga osobom od naročitog integriteta i ugleda¹⁰.

Plinije umire brzo nakon povratka iz Bitinije, a o daljoj Svetonijevoj karijeri obaveštava nas jedan natpis koji je otkriven u njegovom rodnom Hiponu 1952; u njemu nalazimo da je Svetonije obavljao veoma odgovorne i zahtevne dužnosti; najpre: *a bibliothecis*, potom: *a studiis* i konačno: *ab epistulis*. Prvo znači da je bio zadužen za biblioteke u Rimu; bilo ih je najmanje sedam, a svaka je imala dva odeljenja, grčko i latinsko. Moguće je, takođe, da je bio angažovan na organizaciji novih na forumu koji je podigao Trajan, koji je predat na upotrebu javnosti 112. godine. Dužnost *a studiis* podrazumeva da se starao o carskom arhivu, iz koga je trebalo pribavljati odgovarajuća dokumenta i prepise za careve svakodnevne poslove; navodi iz *Života i naravi...* pokazuju Svetonijevo duboko poznavanje i neposredno korišćenje ove dokumentacije¹¹. Konačno, *ab epistulis*, bilo je to najvažnije nameštenje u civilnoj upravi Rima, recimo, generalni sekretar ili šef kabineta. Svetonije je bio zadužen za carsku korespondenciju. Svako pismo koje je Hadrijan napisao tokom prvih pet godina vladavine, 117–122, mora da je prošlo kroz njegove ruke; takođe, izvesno je da je bio član *consilium principis*, carevog borda savetnika, a velika je verovatnoća takođe da je pratio neumornog cara na njegovim putovanjima duž Rajne i Donje Germanije i potom preko mora u Britaniju. Pored svega, Svetonije je obavljao dve sveštene dužnosti u Ostiji: *flamen sacerdotalis* i *pontifex Volcanalis*, što je donosilo malo obaveza, a veliki prestiž. Verovatno naviknut na pokrovitelja, Svetonije je postao blizak sa Septicijem Klarom, prefektom pretorija. Obojica će u isti mah pasti u nemilost Hadrijanovu i biti uklonjeni sa

¹⁰ Plinije, *Pisma*, I 24.3.

¹¹ Često će u biografijama napomenuti: *ego in actis reperio*, nalazim u spisima.

položaja, o čemu nas obaveštava *Istorija careva*¹², iako ne znamo šta se zapravo dogodilo¹³.

Nakon ovoga, Svetonije se povlači iz javnosti na svoje imanje i posvećuje se svojim studijama; nije moguće utvrditi redosled pojavljivanja njegovih dela, a mnoga su poznata samo po nazivu. Između ostalih, sastavio je traktat o fizičkim nedostacima ljudi, Ciceronovu biografiju, pisao je o grčkim dečjim igrama i o kletvama i psovka. Nešto više zna se o delu pod nazivom *Pratum de rebus variis*, u kojem je Svetonije sakupio čitav niz korisnih i zabavnih podataka, po uzoru na aleksandrijskog učenjaka Pamfila. Opet, Svetonijevo delo postaće uzor za potonje zbirke raznolikog sadržaja: Aula Gelija i Isidora iz Sevilje. Koliko je moderna filologija uspela da rekonstruiše sadržaj, Svetonije je u ovoj zbirci pisao o rimskim kraljevima, zakonima i običajima, te svakodnevicima; takođe, o poznatim prostitutkama, pesnicima, besednicima, gramatičarima, istoričarima i filozofima. Rečju, *Pratum...* je bila neka vrsta opšte enciklopedije u kojoj su „odrednice” bile prave male monografije o određenoj temi; sačuvan je deo XVIII knjige, o gramatičarima i besednicima.

Osam knjiga dela *Životi i naravi dvanaest careva*¹⁴ sačuvano je skoro u celosti; nedostaje samo nekoliko prvih strana, koje mora

¹² *Historia Augusta*, zbirka biografija careva od Hadrijana do Karina, nastala u IV veku.

¹³ (Hadrijan) *otpustio je iz službe Septicija Klara, pretorijanskog prefekta, Svetonija Trankvila, ličnog sekretara, i mnoge druge pored njih, zbog toga što su se, u njegovom odsustvu, prema njegovoj supruzi Sabini ponašali na manje formalan način nego što to etikacija carske kuće dopušta; Ostaju samo zagonetka i tragedija: Spisi o Hadrijanu*, prev. D. Acović, Karpos, Loznica, 2012; ostaje nejasno da li su obojica bili uključeni u nekakav skandal sa carevom suprugom ili je to bio samo povod za neku drugačiju vrstu obračuna.

¹⁴ Antički pisci i srednjovekovni rukopisi naslov dela različito navode: *De XII Caesaribus*, *De Vita XII Caesarum*, *De vita et moribus XII Caesarum*, i slično.

da su sadržavale uvod i posvetu Septiciju Klaru, kao i prikaz rane mladosti Julija Cezara.

Sve biografije careva poseduju manje-više istu strukturu. Svetonije materiju izlaže najpre hronološki; pošto opiše poreklo carevog roda i porodice, njegovu mladost i obrazovanje, daje prikaz njegove rane karijere. Nakon toga menja manir, uvodeći tematski opis carevog karaktera, privatnog života – uključiv i seksualne navike koje su oduvek pobuđivale veliku pažnju – potom njegovo vladanje kao građanina, ograničavanje igara, darivanja i gozbi, vojna i politička postignuća¹⁵. Vraćajući se ponovo hronološkom izlaganju, opisuje nagoveštaje careve smrti, navodi period vladavine i opisuje carski pogreb. Takođe, neće propustiti da opiše carev fizički izgled i telesne odlike. Relativna prednost ovako ustrojenog narativa, koji je Svetonije verovatno usvojio od učenjaka iz Aleksandrije, koji su pisali biografije klasičnih grčkih pisaca, jeste skoro intimno upoznavanje sa životom jednog cara. Njegov grčki savremenik, Plutarh¹⁶, držao se, pak, strogo hronološkog izlaganja, protkanog anegdotama i digresijama. Pored toga što je koristio, kako smo već napomenuli, obimnu arhivu, i u rukama držao spise careva koji su danas izgubljeni, Avgustova pisma ili Neronovu poeziju, Svetonije je koristio i izlaganja pisaca kao što su Kluvije Ruf ili Plinije Stariji. Iako se u njegovim biografijama nalazi dosta, recimo to tako, ogovaranja (*fertur, aiunt, traditur*), te je ponekad smatran piscem prevashodno *gossipy* orijentacije, Svetonije nikada ne zloupotrebljava niti voljno pogrešno interpretira građu iz svojih izvora, te mu se svakako može priznati veliki stepen objektivnosti. Određena sažimanja i skraćanja, kakav je veoma sažeti prikaz Cezarovog

¹⁵ Tako u Knjizi drugoj, *Božanski Avgust, 9: Pošto sam izneo kratak prikaz njegovog života, sada ću obraditi njegove različite strane, ne u vremenskom sledu nego po pojedinim temama (neque per tempora sed per species), da bi prikaz bio jasniji i razumljiviji.*

¹⁶ Plutarh, *Usporedni životopisi*, prev. Zdeslav Dukac, Zagreb, 1988.

osvajanja Galije¹⁷, u skladu su sa njegovom intencijom pisanja biografije, a ne istorijske monografije. Zapravo se može konstatovati da su, u osnovi, Svetonijeve biografije careva, sa svim njihovim elementima, faktografijom, ogovaranjima i skandalima, studija moći, to jest, načina na koji se osoba sa određenim karakternim osobinama sa njom nosi; neka kao ilustracija ovoga stava posluži anegdota sa carem Kaligulom: *Prilikom jedne raskošne gozbe najednom je stao da se grohotom smeje; kada su ga konzuli, koji su ležali pored njega, snishodljivo upitali zašto se smeje, rekao je: Pa zato što na jedan moj mig obojici može da vam odleti glava*¹⁸.

Stil Svetonijev koncizan je i sažet; u obilju fakata i situacija ne nazire se tendencija ka formiranju umetničke proze, mada kao vrstan gramatičar zna ponekad da upotrebi efekatan i znakovit izraz. Postoje i poneka nejasna mesta, međutim, ne može se ponekad razlučiti da li je reč o njegovoj nekompetenciji ili se radi o kvarenju teksta tokom rukopisne predaje. Ponekad ga i sama dramatičnost događaja navede da i sam primeni adekvatna izražajna sredstva, kao u opisu Neronove smrti¹⁹. Premda katalog carskih svireposti ponekad može biti monoton, Svetonije je i danas prihvatljiva lektira, i ostaje vredan izvor za poznavanje naravi jednog davnog vremena i ljudi²⁰.

Brojna su izdanja Svetonijevog teksta, počev od najstarijih iz 1470, Rim, na osnovu srednjovekovnih rukopisa različitog kvaliteta. Za prevod na naš jezik koristili smo latinski izvornik iz

¹⁷ Knjiga prva, *Božanski Julije*, 25.

¹⁸ Knjiga četvrta, *Kaligula*, 32.

¹⁹ Knjiga šesta, *Neron*, 47, i dalje.

²⁰ Verovatno najbolja „kombinacija” bila bi paralelna lektira Tacita, pripadnika senatorske aristokratije i velikog mrzitelja principata; mračne i dramatične Tacitove periode odlična su dopuna Svetonijevom suvom, administrativnom stilu; Tacit, *Anali*, prev. Ljiljana Crepajac, Beograd, 1970; Tacit, *Historije*, prev. Josip Miklić, Zagreb, 1987.

standardne edicije: *Suetonius, in two volumes, London, New York, MCMXIV*; za izradu napomena koristili smo staru ali veoma izdašnu monografiju *Caii Svetonii Tranquili, Duodecim Caesares, Lugduni, MDXLIII*, kao i veći broj monografija o poznoj rimskoj republici i carstvu.

Dejan Acović

Okvirna hronologija

Pre nove ere:

- 753. Tradicionalni datum osnivanja Rima
- 509. Osnivanje republike
- 421. Plebejci stiču politička prava
- 270. Širenje Rima na Mediteran
- 202. Završetak drugog rata sa Kartaginom
- 90–88. Saveznički rat
- 88–82. Građanski rat: Sula i Marije
- 49–45. Građanski rat: Pompej i Cezar
- 48–44. Cezarova diktatura
- 44–31. Građanski rat: Marko Antonije i Oktavijan
- 31. Cezar Oktavijan Avgust; principat

Nove ere:

- 14. Avgustova smrt
- 14–37. Tiberije
- 37–41. Kaligula
- 41–54. Klaudije
- 54–68. Neron
- 68–69. Galba, Oton, Vitelije
- 69–79. Vespazijan
- 79–81. Tit
- 81–96. Domicijan

KNJIGA PRVA:

Božanski Julije

(Gaj Julije Cezar, 100–44. god. p. n. e.)

Božanski Julije

***21

1. Kada je navršio šesnaest godina, ostao je bez oca. Sledeće godine bio je imenovan za Jupiterovog flamera²²; u ovo isto vreme rastao se od svoje žene Kosucije, iz porodice viteškog staleža ali veoma bogate; s njom se verio još dok je nosio dečačku togu. Nakon toga oženio

²¹ Pošto je početak biografije izgubljen, dopunićemo ga sa nekoliko osnovnih podataka. Julijevski rod, prema mitskom obrascu, potiče od Askanija Jula, Enejinog sina; ovaj Jul osnovao je grad Alba Longa u Laciju. Za vreme vlasti kraljeva, rod se preseljava u Rim i grana u nekoliko porodica; jedna od njih nosi kognomen, nadimak, Cezar. Cezari su upisani u patricije i obavljali su visoke dužnosti u gradu. Cezarov otac, takođe Gaj Julije Cezar, upravljao je provincijom Azijom; nakon njegove prerane smrti, Cezar postaje glava porodice. Njegova majka Aurelija poticala je takođe iz ugledne porodice, a tetka sa očeve strane, Julija, bila je supruga Gaja Marija, velikog vojskovođe. Sam kognomen *Caesar* različito se tumači; prema Pliniju Starijem, *Naturalis historia*, VII 7, nadimak potiče od jednog pretka koji je rođen na „carski rez” (na latinskom: *sectio Caesarea*, od glagola *caedo*, *caessi*, seći); drugo tumačenje reč dovodi u vezu sa *caesaries*, ćelavost, što je bila odlika i Cezara koga obrađuje Svetonije; jedno od tumačenja, *Historia Augusta*, *Aelius*, 2, reč dovodi u vezu sa *caesai*, slon na mavarskom, što je prilično neutemeljeno; sam Cezar kovao je novac sa predstavom slona, tako da postoje tumačenja da je njemu samom ovo bilo najprihvatljivije objašnjenje.

²² Od *flare*, onaj koji pali vatru; sveštenik jednog božanstva; postojala su tri glavna flamera, koji su dolazili iz redova patricija, i dvanaest za plebejce, za niža božanstva. U doba carstva uvedeni su flameni za obogotovrene careve.

se Kornelijom, ćerkom Kornelija Cine, koji je četiri puta bio konzul; s njom je imao ćerku Juliju. Diktator Sula nikako nije mogao da ga prisili da se razvede od nje²³. Pored toga što mu je oduzeo zvanje flamina, ženin miraz i pravo na nasleđstvo u sopstvenom rodu, smatrao ga je i pripadnikom protivničke stranke. Zato je Cezar bio prisiljen da se skloni iz Rima i, premda je patio od groznice, morao je gotovo svake noći da menja skrovište i da potkupljuje Suline uhode. Konačno je posredovanjem vestalki²⁴ i rođaka Emilija Mamerka i Aurelija Kote bio pomilovan. Opšte je poznato da je Sula dugo odbijao da udovolji molbama svojih najbližih prijatelja i veoma uglednih ljudi za njegovo pomilovanje, ali pošto su oni to uporno činili, konačno je popustio; bilo da ga je nadahnulo neko božanstvo ili je samo izneo dovitljivu pretpostavku, rekao je: *Eto vam ga, samo imajte u vidu da će taj čovek, za čiji se spas toliko zalažete, jednom uništiti optimatsku stranku koju ste zajedno sa mnom održavali; ima u tom Cezaru više nego jedan Marije!*

2. Prve korake u vojnoj službi načinio je u provinciji Aziji²⁵, u najužem krugu Marka Terma, upravitelja provincije. Kada ga je ovaj poslao u Bitiniju sa zadatkom da mu odatle prebaci flotu, prilično dugo zadržao se kod kralja Nikomeda²⁶, pa se stalo pričati da je sa kraljem bio u razvratnim odnosima; glasine su se umnožile kada je posle kratkog vremena ponovo otišao u Bitiniju, govoreći da ide da naplati dug u korist svog oslobođenika²⁷, jednog od

²³ Sula je primorao Pompeja da se razvede od svoje žene Antistije i Marka Pizona od Anije, zbog toga što su pripadale popularskim porodicama. Cezar nije hteo da se podvrgne Sulinoj samovolji, iako je imao samo sedamnaest godina.

²⁴ *Vestanke* – sveštenice Veste, boginje ognjišta, prvo ih je bilo četiri, potom šest; živele su u najstrožem celibatu i održavale sveti plamen; pored toga, vršile su i druge verske obrede kojima je pripisivana velika moć.

²⁵ Podrazumeva se zapadno primorje Male Azije.

²⁶ Nikomed IV Filopator, kralj Bitinije 94–74. g. p. n. e.

²⁷ *Libertus, libertinus* – osoba koja je stekla slobodu nakon ropskog statusa.

svojih klijenata²⁸. Ostalo vreme svoje vojne službe proveo je na boljem glasu, štaviše, nakon juriša na Mitilenu, Termo ga je odlikovao građanskim vencem²⁹.

3. Služio je i pod zapovedništvom Servilija Isaurika u Kilikiji, međutim, veoma kratko. Kada je saznao za Sulinu smrt, brzo se vratio u Rim, nadajući se da će izvući neku korist za sebe u novom sukobu među strankama koji je izazivao Marko Lepid³⁰. Uprkos Lepidovim krupnim obećanjima, nije ušao u savez s njim, pošto se nije uzdao ni u njegovu sposobnost ni u okolnosti za koje se ispostavilo da su nepovoljnije nego što je očekivao.

4. Kada se metež među građanima malo smirio, Cezar je Kornelija Dolabelu, bivšeg konzula počastvovanog trijumfom, optužio za iznudu³¹. Pošto je ovaj bio oslobođen optužbe, Cezar je odlučio da se povuče na Rod, tako se sklanjajući od gneva naroda; istovremeno, to vreme je iskoristio i da prisustvuje predavanjima Apolonija Molona, tada najpoznatijeg učitelja besedništva³².

Krenuvši put Roda početkom zime, blizu ostrva Farmakuse³³ zarobili su ga pirati; u njihovim je rukama, kipteći od gneva, proveo skoro četrdeset dana; sa sobom je imao samo jednog lekara i dvojicu slugu; čim je pao u zarobljeništvo, poslao je ostale svoje pratioce i robove da sakupljaju novac za otkupninu. Kada je

²⁸ Pojam *cliens* (starolatinski *cluens*, od *cluo*, pokoravati se) datira iz vremena kada su jedino patriciji u Rimu imali politička prava, dok su se plebejci nalazili u zavisnom odnosu prema svom patronu; kasnije će čitava plemena i provincije biti u klijentskom odnosu prema nekom patronu u Rimu.

²⁹ *Corona civica* – venac od hrastovog lišća, odlikovanje za onoga koji spasi život rimskom građaninu; neka vrsta rimskog Viktorijinog krsta.

³⁰ Marko Emilije Lepid je sa kolegom konzulom Kvintom Lutacijem Katulom namerio da opozove sve odluke koje je doneo Sula kao diktator.

³¹ Cezarova optužba protiv Publija Kornelija Dolabele zbog iznude (*repetundarum*) izazvala je gnev naroda, pošto se radilo o veoma uglednoj ličnosti.

³² Nazvan još i Molon sa Roda; kod njega je učio i Ciceron.

³³ Danas Farmakonisi, malo ostrvo u grupi Dodekaneza.

dospeo na obalu, pošto je piratima isplatio pedeset talanata, ne gubeći vreme, sakupio je nekoliko brodova i dao se u poteru za njima; kada ih je pohvatao, sve ih je pogubio onako kako im je u šali prethodno obećao³⁴.

Potom je nastavio prema Rodu; kako je u to doba kralj Mitridat pustošio okolne oblasti, Cezar je, ne oklevajući, prešao u Aziju, u pomoć saveznicima Rimljana. Okupio je pomoćne odrede i isterao kraljevog zapovednika, tako zadržavajući na rimskoj strani one gradove koji su se premišljali da li da promene stranu.

5. Kao vojni tribun³⁵ (bio je to prvi položaj na koji je nakon povratka u Rim postavljen glasanjem naroda), svim silama pomagao je onima koji su nastojali da obnove tribunsku moć koju je Sula veoma ograničio. Štaviše, svome šuraku Luciju Cini i onima koji su za vreme građanskih nemira stali uz konzula Lepida, a posle njegove smrti prešli kod Sertorija³⁶, omogućio je na osnovu Plotijevog zakonskog predloga³⁷ povratak u Rim. Lično je, tome u korist, održao govor pred narodom.

6. Kao kvestor³⁸ održao je uobičajene pohvalne govore tetki Juliji i supruzi Korneliji, koje su obe umrle. U besedi u čast svoje tetke ovako je govorio o njenom i poreklu svoga oca: *Moja tetka Julija po svojoj majci vodi poreklo od kraljeva, a po ocu je u srodstvu sa besmrtnim bogovima; Marciji, sa kognomenom Reks, vode*

³⁴ Priča se nalazi u Plutarhovoju biografiji Cezara, poglavlje 2.

³⁵ Tribuni su prvobitno predstavnici tri najstarije tribe, plemena rimskog naroda; *tribunus militares* ili *militum*, jesu viši oficiri, „pukovnici“, po šest u svakoj legiji; birale su ih vojskovođe ili sam narod u komicijama, skupštinama, što je u ovoj prilici slučaj sa Cezarom.

³⁶ Kvint Sertorije, jedan od pristalica Gaja Marija, sposoban vojskovođa; dosta dugo je u Hispaniji pružao otpor Sulinin snagama, kasnije ubijen.

³⁷ *Rogatio* – zakonski predlog koji još nije postao zakon; dobijao je ime po predlagaču.

³⁸ *Quaestor* – u starije vreme sudija istražitelj; kasnije finansijski i poreski činovnik rimske države.

poreklo od Anka Marcija, a njihovo je ime nosila njena majka; od Venere potiče rod Julijevaca kojem naša porodica pripada. U tom se rodu nahodi ne samo svetost kraljeva, koji imaju najveću moć među smrtnim ljudima, nego i počast koja pripada bogovima, koji i samim kraljevima vladaju.

Posle smrti Kornelijine, oženio se Pompejom, ćerkom Kvinta Pompeja i praunukom Lucija Sule; razveo se potom od nje, pošto je posumnjao da ga je prevarila sa Publijem Klodijem³⁹; o njemu se naširoko pričalo da se tokom verskog obreda ušunjao u njene odaje, odeven u žensku odeću, stoga je senat doneo odluku da se povede istraga zbog sknavljenja.

7. Kao kvestoru, Cezaru je pripala provincija Donja Hispanija⁴⁰. Tokom obilaska provincije, održavajući suđenja sa ovlašćenjem pretora⁴¹, stigao je u Gades; spazivši pored Herkulovog hrama statu Aleksandra Velikog, duboko je uzdahnuo, kao da mu je teško palo odsustvo sopstvene mogućnosti da izvrši nešto značajno u godinama u kojima je Aleksandar čitav svet bacio pod noge; smesta je zatražio razrešenje sa dužnosti, nameravajući da u Rimu potraži priliku za velike poduhvate. Pored toga, silnu zbunjenost zbog sna naredne noći – sanjao je da je silovao sopstvenu majku – tumači su mu razvejali i ulili velike nade, govoreći da mu taj san nagoveštava vlast nad svetom, jer majka koju je imao pod sobom nije niko drugi do zemlja, majka svim ljudima.

³⁹ Publije Klodije Pulher („Lepi”), beskrupulozna ličnost; prešao je iz staleža patricija među plebejce da bi kao narodni tribun ostvario uticaj; na svetkovinu Dobre Boginje (*Bona Dea*) uvukao se u ženskoj odeći i izazvao skandal, pošto je ta svetkovina bila strogo zabranjena za muškarce; podmitivši sudije, bio je oslobođen optužbe. Kasnije će nastradati od ruke Tita Anija Milona, svog protivnika, u uličnim neredima.

⁴⁰ Takozvana *Hispania Baetica*, danas Andaluzija i deo Granade.

⁴¹ *Praetor* – vojskovođa i naziv vrhovnog magistrata u starije doba; kasnije druga po važnosti funkcija iza konzula u čijoj su nadležnosti bili sudovi; takođe upravitelji u provincijama.

Sadržaj

Drevni Rim – topografija moći i vlasti . .	5
Gaj Svetonije Trankvil	13
Okvirna hronologija	19

KNJIGA PRVA

Božanski Julije	23
---------------------------	----

KNJIGA DRUGA

Božanski Avgust	81
---------------------------	----

KNJIGA TREĆA

Tiberije	149
--------------------	-----

KNJIGA ČETVRTA

Gaj Kaligula	195
------------------------	-----

KNJIGA PETA

Božanski Klaudije	233
-----------------------------	-----

KNJIGA ŠESTA

Neron	267
-------------	-----

KNJIGA SEDMA

Galba	307
Oton	321
Vitelije	329

KNJIGA OSMA

Božanski Vespazijan	343
Božanski Tit	359
Domicijan	367
Indeks	385

Gaj Svetonije Trankvil
ŽIVOTI I NARAVI
DVANAEST RIMSKIH CAREVA

Za izdavača
Dijana Dereta

Izvršni urednik
Tijana Petković

Lektura i korektura
Vesna Crepuljarević

Likovno-grafička oprema
Marina Slavković

Prvo DERETINO izdanje

ISBN 978-86-6457-218-7

Tiraž
1000 primeraka

Beograd 2019.

Štampa
ŠTAMPARIJA GLASNIK
Lazarevački drum 13-15, 11030 Beograd

Izdavač / Plasman
DERETA doo
Vladimira Rolovića 94a, 11030 Beograd
tel./faks: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Knjižara DERETA
Knez Mihailova 46, tel.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

321.18(37):929

94(37)

СВЕТОНИЈЕ Транквил, Гај, 70–122

Životi i naravi dvanaest rimskih careva / Gaj Svetonije Trankvil ; prevod s latinskog, predgovor i napomene Dejan Acović. – 1. Deretino izd. – Beograd : Dereta, 2019 (Beograd : Glasnik). – 394 str. ; 21 cm. – (Biblioteka Posebna izdanja / [Dereta])

Prevod dela: De vita et moribus XII caesarum / Gaius Suetonius Tranquillus. – Tiraž 1.000. – Str. 5–11: Drevni Rim – topografija moći i vlasti / [Dejan Acović]. – Str. 13–18: Gaj Svetonije Trankvil / Dejan Acović. – Napomene uz tekst. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-6457-218-7

a) Владари – Римска држава б) Римска држава – Историја

COBISS.SR-ID 273009676